

Зленко А.М.*

ООН: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ

This article addresses the problem of human rights within the framework of UN policy. Basic human rights challenges of the modern world are analyzed in their historical retrospective and the perspective ways of solving the sharp problems are looked through.

Права людини, як було визнано Організацією Об'єднаних Націй, мають основоположне значення, вони посідають провідне місце в преамбулі Статуту ООН, де закладено важливе положення, в якому, зокрема, підкреслюється: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок, і в рівність прав великих і малих націй». Упродовж існування ООН це положення стало невід'ємною частиною практичної діяльності Організації та її численних органів. Саме провідна роль, яку відіграє ООН в галузі прав людини, забезпечується через органи, створені на основі Статуту та органи, сформовані відповідно до договорів, частина з яких була започаткована ще в період становлення ООН. Показовим у цьому відношенні є діяльність Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки, Економічної і Соціальної Ради, Міжнародного суду, Ради в справах Опіки, Комісії ООН по правах людини (нині Рада з прав людини). Проте, ці органи за своїм призначенням мають досить широкі функціональні обов'язки і розглядають питання прав людини (за винятком Ради ООН з прав людини) не на постійній основі, а більшою мірою в залежності від конкретної ситуації, яка несе реальну загрозу цій сфері людської діяльності.

За роки діяльності ООН увага до прав людини посилювалася, що ставило на порядок денний питання про створення як додаткових посад, так і відповідних органів у цій галузі. Свідченням тому є створення у 1993 році Генеральною Асамблеєю посади Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй по правах людини і відповідно – Управління Верховного комісара, яке забезпечує керівництво процесом розгляду листів і скарг згідно процедури, що встановлена різними органами по правах людини. Однак, в процесі вивчення питань прав людини необхідно, на мій погляд, дати більш розгорнуту характеристику основним органам, створеним у відповідності до Статуту ООН та органам, що з'явилися на основі договірних рішень. До речі, перші, що створені на основі положень Статуту ООН, мають широкі мандати, звертаються до широкої аудиторії і приймають рішення більшістю голосів. Другі – створені на основі положень, що містяться в окремих конвенціях (наприклад, Міжнародний пакт про цивільні і політичні права) – мають більш обмежені мандати, звертаються до обмеженої аудиторії (наприклад, до країн-учасниць згаданої конвенції) і приймають рішення на основі консенсусу.

До числа перших органів відноситься Комісія ООН по правах людини, яку було створено резолюцією 5(І) ЕКОСОП від 16 лютого 1946 року. Комісія/Рада ООН з прав людини проводить щорічні і, в залежності від необхідності, спеціальні сесії та надає доповіді Економічній і Соціальній Раді. До речі, для забезпечення своєї роботи на постійній основі Комісія/Рада заснувала відповідні механізми, включаючи спеціальних доповідачів, представників або експертів та робочі групи, які проводять розслідування, обговорення і го-

*Член Комісії ООН по правах людини в 2003-2005 рр

тують доповіді з конкретних питань прав людини. Загалом це розгалужена і досить потужна система, яка охоплює усі сфери, пов'язані з моніторингом прав людини практично в переважній більшості країн-членів ООН. До цієї групи органів відноситься Підкомісія по заохоченню і захисту прав людини, вона була створена Комісією по правах людини відповідно до резолюції Другої сесії ЕКОСОП від 21 червня 1946 року (9(II) ЕКОСОП). Слід нагадати, що до 1999 року цей орган мав децю іншу назву, а саме: «Підкомісія по попередженню дискримінації і захисту меншин». За рішенням ЕКОСОП 1999/256 від 27 липня 1999 року ця Підкомісія набула нинішньої назви. Як правило, Підкомісія по заохоченню і захисту прав людини проводить свої щорічні сесії і подає доповіді Комісії/Раді ООН з прав людини. В залежності від потреб Підкомісія має свої робочі групи і спеціальних доповідачів, які готують доповіді на розгляд Підкомісії.

Якщо характеризувати другу групу органів, створених згідно договорів, то до них відносяться такі: Комітет проти тортур (заснований згідно ст.17 Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність способів поводження і покарання); Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (створений на основі резолюції 1985/17 ЕКОСОП для спостереження за здійсненням Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, функціонує як договірний орган); Комітет по ліквідації дискримінації щодо жінок (заснований відповідно до ст.17 Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок з метою спостереження за здійсненням Конвенції); Комітет по ліквідації расової дискримінації (заснований згідно ст.8 Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації); Комітет по правах дитини (створений на основі ст.43 Конвенції про права дитини); Комітет по правах людини (заснований відповідно до ст.28 Міжнародного пакту про цивільні і політичні права).

Отже, як свідчить простий перелік органів в галузі прав людини, їх діяльність дає можливість ООН забезпечувати виконання статутних положень і договірних рішень по досить широкому спектру людської діяльності, яка має безпосереднє відношення до теми дослідження прав та основних свобод людини, що здійснює ООН на сучасному етапі. Без повного уявлення про організацію цієї роботи та загалом про існуючу систему, яка створена і досить успішно функціонує в рамках Організації, було б важко усвідомлювати провідну роль, яку відіграє ООН в галузі прав людини з самого початку свого заснування. Натомість варто зазначити, що ООН не лише забезпечує роботу конвенційних органів за дотриманням положень відповідних договорів і рішень в галузі прав людини, але й сприяє посиленню міжнародної співпраці у вирішенні прав людини, застосування превентивних заходів з метою недопущення масових та грубих порушень прав людини та переростання цих порушень у збройні конфлікти. Існування такого потужного міжнародного інституту в галузі захисту прав і свобод людини, який на сьогодні ототожнює в собі ООН, вселяє віру людей у свою захищеність і спонукає багато країн утримуватись від ймовірної спокуси йти на порушення прав людини. Це, в свою чергу, свідчить про факт універсалізації питань прав людини та інтеграцію цієї проблематики до всіх сфер діяльності ООН та міжнародної спільноти в цілому.

Однак, було б перебільшенням сприймати все, що створено і робиться в ООН як панацею від можливого порушення основних прав і свобод людини. Оцінюючи роботу різних органів ООН в галузі захисту прав людини, впадає в очі зростаюча політична та ідеологічна їх спрямованість, яка призводить до високого рівня конфронтації, в результаті чого правозахисна система ООН все більше набуває політичної спрямованості. Це великою мірою позначається на роботі основних правозахисних органів і загалом відволікає увагу від предметного обговорення конкретних питань, пов'язаних з брутальними і масовими порушеннями прав людини в різних частинах світу. За нашими спостереженнями, нерідко в роботі основних органів і головним чином в Раді ООН з питань прав людини за-

стосовуються подвійні стандарти як з боку розвинутих країн, так і тих, що розвиваються. Залишається різниця концептуальних підходів і неоднозначне тлумачення проблем прав людини: європейські країни головну увагу звертають на громадянські і політичні права, а країни, що розвиваються, на перше місце ставлять права соціально-економічні, передусім право на розвиток. Якщо розглядати комплекс правозахисних питань в цілому, то можна констатувати, що такі серйозні розбіжності призводять, як правило, до тиску на окремі держави з метою досягнення в першу чергу не правозахисних, а своїх політичних цілей.

Помітною рисою в роботі правозахисних органів ООН стала також зростаюча тенденція до розширення кола так званих «проблемних країн», де, як зазначається країнами Заходу, брутально порушуються права людини.

Безперечно, ситуація в галузі прав людини в окремих країнах і регіонах стає предметом законного занепокоєння з боку міжнародної спільноти. Кожна сесія Ради ООН з прав людини приділяє цій проблемі значну увагу, виносячи на розгляд досить велику «групу країн-штрафників». До речі, до цієї групи все частіше стали підпадати розвинуті західні країни. На основі конкретної інформації від доповідачів різних правозахисних органів ООН визнається існування в окремих країнах практики расизму, расової дискримінації, ксенофобії, фашизму, антисемітизму та етноцентризму. Така інформація активно використовується представниками різних країн, в основному тих, що розвиваються, і тих, які підпадають під тиск і констатацію як порушники прав і основних свобод людини. Намагання країн Африки, Азії та окремих країн пострадянського простору скористатися цією ситуацією, як правило, не досягають своєї мети. Західні держави «зі сталими демократичними традиціями», зокрема, такі як Франція, Німеччина, Великобританія, Австрія, Данія, Італія, Бельгія, Швейцарія, Нідерланди та інші, на відміну від країн «третього світу», виступають як монолітна сила. Особливо ця тенденція проявляється в поведінці і спільній позиції країн Європейського Союзу.

Слід зазначити, що в роботі Ради ООН з прав людини відводиться належне місце так званим тематичним процедурам та процедурам щодо введення моніторингу за правами людини в окремих країнах. Була запропонована нова спеціальна процедура щодо торгівлі людьми, безкарності, тероризму і нового механізму стосовно переміщених осіб. Специфічною особливістю роботи КПЛ, а нині Ради, протягом останніх сесій був розгляд більшості питань правозахисного порядку на основі спеціальних процедур. Водночас розширюється практика поширення т.зв. «запрошень» від країн для проведення спеціальних процедур шляхом відвідування конкретної країни спеціальними представниками, доповідачами чи незалежними експертами без будь-яких обмежень і в будь-який час. Така практика заслуговує на увагу, оскільки вона, з одного боку, забезпечує постійний моніторинг за правами людини, а з другого – переконливо доводить, що ця правозахисна сфера набуває особливого значення і демонструє готовність до конструктивної роботи в рамках нової ситуації в Раді ООН з прав людини. Очевидно, багаторічна робота ООН та її органів в галузі захисту прав та основних свобод людини як, власне, і боротьба за встановлення цивілізованого суспільства, заснованого на верховенстві закону, повазі принципу рівності та гідності людини залишаються базовими елементами демократичного суспільного устрою. При цьому питання щодо створення умов як можна більш повного забезпечення прав людини є актуальними для всіх без виключення держав, незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку.

Серед нових викликів і загроз, що з'явилися останнім часом у правозахисній сфері, слід назвати зростаючу хвилю тероризму та його негативні наслідки для захисту і гарантування фундаментальних прав і свобод людини. Це явище заторкує усі без винятку стори життя людей багатьох країн, терористи та їх приспівники посягають в першу чергу

на основне право людини – право на життя. Можна цілком виправдано стверджувати, що існує взаємозв'язок проблеми тероризму і захисту прав людини. Це ставить питання щодо зміцнення міждержавного співробітництва в антитерористичній діяльності, у тому числі в його правозахисному аспекті. Не випадково, що в резолюціях ГА ООН і Ради з питань прав людини «Права людини і тероризм» засуджуються будь-які форми і прояви тероризму. Україна виступає за безкомпромісну і жорстку боротьбу з тероризмом, незалежно від цілей і завдань, які терористи ставлять перед собою, активно відстоює процес консолідації міжнародної антитерористичної коаліції.

Міжнародний захист прав людини тісно пов'язаний з правом народів на самовизначення. Цей правовий постулат набуває нині в практиці міжнародних відносин нового значення і ставить на порядок денний питання щодо його здійснення, «керуючись принципами і цілями Об'єднаних Націй щодо народів цих територій». Стає очевидним, що основоположний принцип міжнародного права – принцип територіальної цілісності, після проголошення або самопроголошення незалежності окремими автономіями (іншими словами – відокремлення), поступово починає порушуватися. Можна говорити, що спостерігається певний політико-кон'юнктурний підхід при розгляді проблем, пов'язаних з визнанням незалежності окремих автономій. Не важко помітити, що наприкінці ХХ і початку нинішнього ХХІ століття, появилася тенденція до порушення розумного співставлення принципу збереження територіальної цілісності держав і права народів на самовизначення. Оскільки на практиці існує між цими двома принципами певне протиріччя, що нерідко переростає у конфлікт, натомість явно підриваються основи світового порядку і стабільності, не говорячи вже про загрозу правам людини і правам осіб, які належать до національних меншин. У переважній більшості заморожених, тліючих і гарячих конфліктів, у тому числі на пострадянському просторі, саме таке підґрунтя. Міжетнічна ворожнеча, що закладена у цих конфліктах, підштовхує народи окремих автономій до поспішних і непрогнозованих дій, спрямованих на відділення і визнання своєї незалежності міжнародним співтовариством. В цьому, як правило, виявляється неприхована загроза порушення прав і основних свобод. Хоча загалом ця проблема виглядає як політична, але в ній закладена також глибока правозахисна функція, яка також має своє підґрунтя для належного розгляду в системі ООН. Наразі йдеться про повагу до основоположних принципів міжнародного права, які мають бути непорушними за рахунок практики пошуку шляхів мирного вирішення проблеми із широким застосуванням політичних підходів і дипломатичних методів. За будь-яких умов в основі має знаходитись загальна відповідальність за мир і стабільність в будь-якому регіоні світу, а також повага до прав та основних свобод людини і головного права людини – права на життя.

Грубі і масові порушення прав людини, де б вони не здійснювались, заслуговують негайної та ефективної реакції з боку міжнародного співтовариства. В першу чергу це стосується кричущих випадків систематичного порушення правозахисних норм і стандартів, як це може відбуватися, наприклад, в період надзвичайних ситуацій. Дискримінація меншин, недотримання основоположних принципів судочинства та інші навмисні дії – все це не що інше, як заохочує середовище та джерело нових конфліктних ситуацій. Це становить серйозний виклик для ООН та її правозахисних органів. Постійна конфронтація між представниками арабських країн та Ізраїлю, систематичне порушення прав людини в країнах Азії, Африки, Америки та Європи, проблема біженців, права жінок і дитини, свобода релігії і віросповідання, порушення економічних, соціальних, культурних, громадянських та політичних прав, трудящі-мігранти, переміщені особи – цей неповний перелік питань, якими займаються правозахисні органи ООН, привертають до себе увагу і посідають значне місце в системі міжнародних відносин. Цим викликам має бути солідарна відповідальність. Висновок один: усі країни повинні докладати більше зусиль для

захисту прав людини і демонструвати готовність виконувати зобов'язання щодо покращення ситуації в цій сфері. Правозахисна діяльність має вкрай важливе значення для досягнення цілей ООН, а обговорення такої проблематики в рамках ООН має служити зближенню країн та взаєморозумінню між їх народами.

Література:

1. Статут ООН.
2. Загальна Декларація прав людини.
3. Матеріали сесій Комісії ООН по правах людини. Архів МЗС України.
4. Док.ООН А/784 від 8 грудня 1948 року.
5. Le système des Nations Unies en 1999. Paris, Avril 1999.
6. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року.